

پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری نواحی روستایی با تأکید بر آینده‌پژوهی

(مورد مطالعه: بخش اورامان شهرستان سروآباد)

فرزاد ویسی^۱، استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

رسول صفیاری، کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، ایران

سوران منوچهری، دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه اصفهان، ایران

چکیده

توسعه پایدار گردشگری به دلیل ماهیت پایداری و پیچیدگی سیستم باز گردشگری و اثرپذیری بالای آن، از روندها، اتفاق‌ها و تغییرات محیط پیرامون، که از آنها به عنوان پیشران‌ها یاد می‌شود، نیازمند اتخاذ روش مطالعه مبتنی بر آینده‌پژوهی است تا بتواند این پیچیدگی‌ها و نحوه عملکرد پیشران‌ها را شناسایی، درک و تحلیل نماید. در این راستا، پژوهش کاربردی حاضر با روشی توصیفی-تحلیلی و با رویکرد اکتشافی آینده‌پژوهی در پی شناسایی مهمترین پیشران‌هایی است که در آینده بر توسعه پایدار گردشگری روستایی منطقه اورامان استان کردستان اثرگذار خواهند بود. بدین منظور، ابتدا با بهره‌گیری از تکنیک دلفی و با حضور ۳۸ نفر از متخصصان و کارشناسان که به صورت هدفمند انتخاب شدند؛ پیشران‌ها شناسایی و سپس با بهره‌گیری از نرم‌افزار میک‌مک^۲، روابط و نحوه اثرگذاری و اثرپذیری آنها مشخص گردید. نتایج نشان داد که سیستم گردشگری منطقه در آینده در مسیر توسعه ناپایدار قرار دارد و در شکل‌گیری این وضعیت به ترتیب، پیشران‌های تجمع‌یافته در شاخص‌های اقتصادی، مدیریتی-نهادی و محیطی-کالبدی، اثرگذارتر از پیشران‌های اجتماعی، عمل خواهند کرد. همچنین پیشران نامناسب بودن فضای کسب و کار روستایی، به عنوان اثرگذارترین و پیشران ایجاد فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی به عنوان اثرپذیرترین پیشران‌ها در توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه شناخته شدند.

کلیدواژه‌ها: توسعه پایدار گردشگری، آینده‌پژوهی، پیشران‌ها، منطقه اورامان سروآباد

مقدمه

عدم قطعیت‌ها و ظهور رویدادهای ناپیوسته پیش‌بینی‌ها را برهم می‌زند و آسیب‌پذیری سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی را افزایش می‌دهد. براساس همین ضعفی که به دلیل شرایط پیچیده تغییرات امروزی و درهم‌تنیدگی عوامل اثرگذار بر سیستم‌های اقتصادی-اجتماعی، در سطوح مختلف محلی، منطقه‌ای، ملی و بین‌المللی وجود دارد، پایدار نگه داشتن فعالیت‌هایی همانند گردشگری، به عنوان یک سیستم کاملاً پیچیده، نیازمند روشی نو و جدید در عرصه برنامه‌ریزی و فاصله گرفتن از روش‌های سنتی مبتنی بر پیش‌بینی است تا توانایی درک و انطباق با این پیچیدگی‌ها، عدم قطعیت‌ها و روندهای بلندمدت اثرگذار فراهم آید (نعیمی و پورمحمدی، ۱۳۹۵؛ تقیلو، ۱۳۹۲). اهمیت این امر، با توجه به شکننده بودن محیط روستایی، چند برابر بوده چراکه ناپایدار شدن توسعه گردشگری در این مقاصد به دلیل بروز تغییرات و تهدیدهای پیش‌بینی نشده به معنی کاهش سطح تاب‌آوری روستاها و شکل‌گیری گردشگری نابسامانی خواهد بود که محیط روستایی را به رکود و نابودی می‌کشاند.

در ایران، اهمیت توجه به آینده در توسعه صنعت گردشگری در عرصه‌های کلان سیاست‌گذاری به درستی شناخته شده و اقداماتی نظیر تدوین چشم‌انداز بیست ساله کشور در حوزه گردشگری و رسیدن به ۲۰ میلیون گردشگر تا سال ۱۴۰۴، نشانگر اهمیت دادن به این امر در حیطه کلان سیاست‌گذاری است (کروبی، نجفی و حیدری، ۱۳۹۱). در این بین، بخش اورامان شهرستان سروآباد در استان کردستان که همواره به عنوان یکی از قطب‌های گردشگری روستایی در کشور مطرح بوده است، هرچند شاهد توسعه نسبی گردشگری بوده و به عنوان مقصدی برای گردشگران از سطح محلی تا سطح بین‌المللی شناخته می‌شود، اما با شناخت عوامل کلیدی و اثرگذار بر توسعه گردشگری، یعنی توانمندی‌ها، ضعف‌ها، فرصت‌ها و تهدیدهای کنونی حاکم بر این بخش، می‌توان با کنترل یا تقویت آنها آینده‌ای مطلوب را که اصل اساسی در مطالعات آینده‌پژوهی است، خلق نمود.

در واقع چنانچه به دنبال توسعه پایدار گردشگری روستایی در منطقه هستیم، به گونه‌ای که تأمین نیازها، توسعه اجتماع محلی، بهبود زنجیره عرضه تولیدات محلی، تشویق صنایع و حرفه‌های محلی، توسعه متناسب با ظرفیت‌های محیطی و اجتماعی، رعایت عدالت بین نسلی و افزایش ثبات درآمدهای گردشگری حاصل آید، ضروری است که با شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر آینده، به برنامه‌ریزی گردشگری در منطقه بپردازیم.

بر این اساس، هدف اصلی پژوهش حاضر، شناسایی این پیشران‌ها با دیده‌بانی وضعیت گذشته و حال گردشگری منطقه و بررسی میزان و نحوه اثرگذاری آنها بر یکدیگر و بر وضعیت آینده توسعه پایدار گردشگری این بخش روستایی است که می‌تواند مبنایی برای تدوین سناریوها، راهبردهای اجرایی، سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی به منظور حرکت در مسیر توسعه پایدار گردشگری و تحقق آینده مطلوب معیشتی برای روستاهای این بخش باشد. در راستای تحقق این امر، سوال‌هایی به شرح زیر مطرح شد:

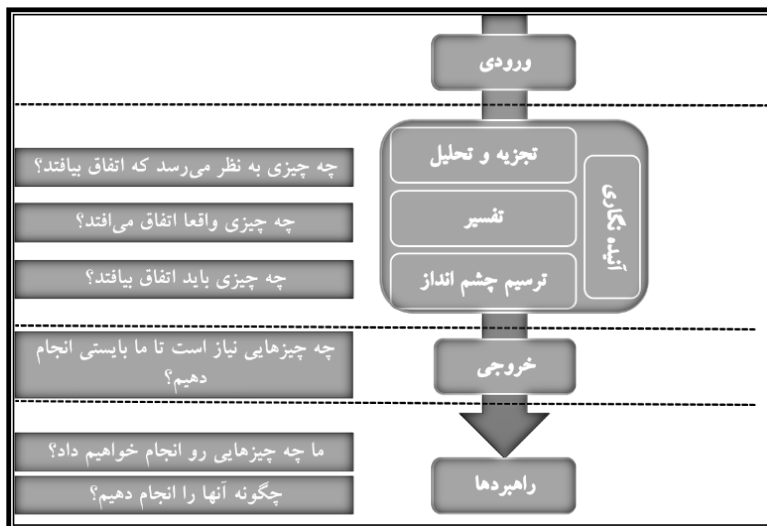
- مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری منطقه مورد مطالعه، کدامند؟ توزیع آنها در ماتریس تحلیل ساختاری آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه به چه شیوه‌ای است؟
- کدام یک از پیشران‌ها بیشترین اثرپذیری و کدامیک بیشترین اثرگذاری را بر روی توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه خواهند داشت؟
- نحوه اثرگذاری و اثرپذیری پیشران‌ها نشان‌دهنده حرکت سیستم گردشگری منطقه به سمت توسعه پایدار است یا ناپایداری توسعه در آینده؟

مبانی نظری

آینده‌پژوهی^۱ دانش تحلیل، طراحی و برپایی هوشمندانه آینده است، که به ما می‌آموزد در مواجهه با پدیده ناموجودی به نام آینده چگونه برخورد کنیم (ازغندی، ۱۳۸۹) و مشتمل بر مجموعه تلاش‌هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده‌های بالقوه و برنامه‌ریزی برای آنها می‌پردازند (مظفری، ۱۳۸۹). آینده‌پژوهی و مطالعات مرتبط با آینده تفاوت اساسی با روش معمول در برنامه‌ریزی سنتی مبتنی بر پیش‌بینی دارد، در واقع آینده‌پژوهی با رد تنها وجود یک آینده قطعی که ادامه وضع موجود است، آینده‌های متعدد، بدیل و مطلوبی را مطرح می‌سازد که می‌تواند ادامه روند فعلی نباشد و با گسست از وضعیت موجود، سناریوهای بدیل را به وجود آورد.

وروس^۲ (۲۰۰۵)، مراحل اصلی در راستای مطالعات آینده‌پژوهی را بر طبق مراحل ارائه شده در شکل زیر می‌داند. منظور از ورودی در این مدل، پیشران‌ها یا عوامل کلیدی است که در گذشته یا حال حاضر اتفاق افتاده و وضعیت آینده را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهند که عموماً از طریق روش دلفی یا سایر روش‌های مبتنی بر بهره‌گیری از متخصصان، شناسایی می‌شوند. در هر مرحله سوال‌های اساسی مطرح می‌گردد که بر

اساس آنها عمل می‌شود (ویناری^۱، ۲۰۱۴). سرانجام، خروجی اقدامات انجام‌شده در راستای آینده‌پژوهی، تدوین استراتژی‌ها و راهبردهایی است که تعیین می‌کنند، چطور و چگونه به آینده مطلوب و مورد نظر دست یابیم (شکل ۱).

شکل ۱. مراحل و سوال‌های اساسی مطرح در آینده‌پژوهی. منبع: وروس، ۲۰۰۵.

همانطور که گفته شد، پیشران‌ها ورودی مطالعات آینده‌پژوهی هستند. نیروهای پیشران، نیروها، رویدادها و اقداماتی هستند که بر تصمیمات اصلی تأثیر می‌گذارند و روند آنها را تغییر می‌دهند؛ شامل خشکسالی، جهانی شدن، صعنتی شدن، فناوری اطلاعات، بحران‌های اقتصادی، امنیت، سیاست‌های جمعیتی و... (تقیلو، ۱۳۹۲). اینها عواملی هستند که در شکل دادن به گذشته و حال مؤثر بوده و بر این اساس در شکل دهی به آینده نیز می‌توانند اثرگذار باشند (بادمینت^۲، ۲۰۱۱). پیشران‌ها روندها و نیروهایی هستند که نقش بازساخت آینده فضاهای زندگی را بازی می‌کنند (تقیلو، سلطانی و آفتاب، ۱۳۹۵). این پیشران‌ها مجموعه‌ای از نیروهای شکل‌دهنده آینده هستند که به صورت جهانی یا محلی بر آینده حوزه‌های اجتماعی،

1. Vinnari
2. Baudment

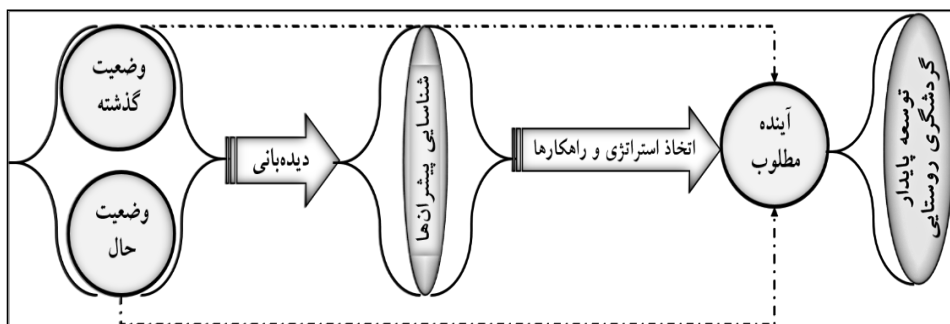
فناورانه، اقتصادی، زیست‌محیطی و سیاسی تأثیرگذارند. پیشران‌ها را می‌توان حاصل درهم‌کنش چهار مؤلفه، رویدادها^۱، تصاویر^۲، روندها^۳ و اقدام‌ها^۴ دانست.

روندها و رویدادها، شناخته‌شده‌ترین واژه‌های آینده‌پژوهی هستند. روندها تغییرات منظم در داده‌ها یا پدیده‌ها در خلل زمان است که از گذشته آغاز می‌شوند و تا آینده ادامه می‌یابند، اما رویدادها برخلاف روندها، حاصل اتفاق یا حادثه‌اند که به شدت بر روندها و به طور کل بر آینده، تأثیر می‌گذارند. شناسایی روندها، به‌ویژه روندهای نوظهور حاصل از تغییرات فناوری، جمعیتی و ...، یکی از گام‌های بی‌بدیل مطالعات آینده‌پژوهانه است. سومین و چهارمین عوامل عمده‌ای که پیشران‌های آینده را شکل می‌دهند، تصویرهایی است که مردم از آینده در ذهن خود می‌پروراند و اقدام‌هایی است که بر مبنای آنها انجام می‌دهند (تولایی، ۱۳۹۳؛ حبیبی و مهرآبادی، ۱۳۸۹).

شرایط اثرگذار و شیوه عملکرد مؤلفه‌های مؤثر بر آینده توسعه پایداری گردشگری، مستلزم تصمیم‌گیری در شرایط عدم اطمینان کنونی و در واقع، آینده‌پژوهی است تا بتوان بسیاری از تهدیدها و فرصت‌های مؤثر را شناخت. آنچه برنامه‌ریزی را جهت پایداری آینده توسعه گردشگری دشوار می‌سازد، عوامل مختلفی است که در وهله اول، می‌توان به عامل انسان به عنوان یکی از قطب‌های اصلی گردشگری اشاره کرد؛ چراکه رفتارها، تصمیم‌ها و انتخاب‌های انسانی، متأثر از پارادایم فکری وی که تحت تأثیر تغییرات محیط پیرامونی، طرز نگرش وی را به جهان می‌سازد، متغیر می‌گردد. از سوی دیگر، گردشگری سیستمی پیچیده و متشکل از خرده‌بخش‌های متعدد در عرصه‌های حمل‌ونقل و جابه‌جایی، استراحت و هتل‌ها، غذا و آشامیدن، سرگرمی و فعالیت‌های فرهنگی، مالی و بانکی، تبلیغاتی و خدمات عمومی و ... است که در تعامل با یکدیگر عمل می‌کنند. همچنین تغییرات گسترده در تقاضای مصرف‌کنندگان محصولات گردشگری و تأثیرپذیری هر دو بعد اصلی سیستم گردشگری، یعنی عرضه و تقاضا از تغییرات و تحولات شرایط پیرامونی (جمعیت‌شناختی، اقتصادی، فناورانه، زیست‌محیطی و سیاسی) (کاظمی، ۱۳۹۰؛ دابور^۵، ۲۰۰۳)، توسعه پایدار آینده گردشگری را در یک مقصد تحت تأثیر قرار می‌دهند.

1. Events
2. Images
3. Trends
4. Actions
5. dabour

نتایج پژوهش‌هایی همچون: پژوهش افتخاری، مهدوی و پورطاهری (۱۳۸۹)، طبیب‌نیا، محمدی و منوچهری (۱۳۹۵)، محمدی و احمدی (۱۳۹۶) و رونیزی (۱۳۹۵)، نشان‌دهنده عدم تحقق پایداری رضایت-بخش در مقاصد مهم گردشگری روستایی کشور است که قدر مسلم ادامه این روند، آینده‌ای مبهم و ناپایدار را برای آنها در پی خواهد داشت. در واقع، معضل مهم و عمده در تحقق توسعه پایدار گردشگری روستایی کشور، فقدان دیدگاه آینده‌نگرانه به توسعه پایدار گردشگری است تا رهیافت این امر، عدم تکرار نارسایی‌های موجود و شکست‌های گذشته در آینده باشد. به بیانی دیگر، مهم است که بدانیم امروز وضعیت توسعه گردشگری روستاهای کشور در چه سطحی است؛ اما مهم‌تر آن است که با شناخت و دیده‌بانی امروز و گذشته بدانیم و بخواهیم که وضعیت توسعه پایدار گردشگری این مقاصد در آینده در کجا باشد و چه شکلی به خود بگیرد و در این راستا؛ نیاز است از یک سو با شناخت وضع موجود و ارزیابی آن و از سوی دیگر با تصور آینده‌ای مطلوب، نیروهای پیشران و هدایت‌کننده جریان توسعه پایدار گردشگری این روستاها را شناسایی و پیرامون وضعیت عملکرد آنها برنامه‌ریزی نماییم (شکل ۲).

شکل ۲. مدل مفهومی پژوهش، منبع: یافته‌های پژوهش

در ارتباط با کاربرد آینده‌پژوهشی در توسعه و پایداری گردشگری، مطالعات و پژوهش‌هایی انجام گرفته است که از میان آنها می‌توان به پژوهش‌های زیر اشاره نمود:

جدول ۱. خلاصه‌ای از پژوهش‌های پیشین

محقق(ان) و سال پژوهش	عنوان پژوهش	نتایج
اکبری، پورا احمد و جلال آبادی (۱۳۹۷)	شناسایی پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری شهر کرمان با رویکرد آینده‌پژوهی	با بهره‌گیری از روش تحلیل اثرات متقاطع و تکنیک دلفی، ۱۰ پیشران اصلی مؤثر بر توسعه آینده گردشگری شناسایی شدند که حذف موانع سفر، مهم‌ترین پیشران مؤثر شناخته شد.
فرجی، نعمت پور و عشریه (۱۳۹۶)	تحلیل اثرات مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهی	تجزیه و تحلیل داده‌ها با نرم افزار میک‌مک ^۱ نشان داد که جهت تحقق پایداری آینده گردشگری منطقه در ابتدا توجه به پیشران‌های منفی زیست محیطی و سپس پیشران‌های دوجبهی و تنظیمی از اولویت اقدامات و برنامه‌ریزی‌ها برخوردار هستند.
زالی و عطریان (۱۳۹۵)	سناریوهای توسعه گردشگری منطقه- ای بر اساس اصول آینده پژوهشی (مورد مطالعه: استان همدان)	۱۴ پیشران بر آینده توسعه گردشگری استان همدان اثرگذار هستند که بر اساس آنها ۴۱ سناریو، تدوین و در نهایت: جهت تحقق سناریوهای مهم، راهکارهایی پیشنهاد گردیده‌است. لازم به ذکر است که بیشترین پیشران‌های شناسایی شده این پژوهش، در ناحیه اول، یعنی ناحیه اثرگذار قرار گرفتند.
آودیک و نیزگودا ^۲ (۲۰۱۶)	فرصت‌های جدید پیش‌روی آینده توسعه گردشگری پس از ۲۵ سال تغییر و تحولات سیاسی و اجتماعی- اقتصادی به آینده‌نگری توسعه گردشگری در لهستان	نتایج نشان‌دهنده مثبت بودن تحولات بر روند توسعه گردشگری لهستان بوده و در این میان نیز، جهانی‌شدن، تغییرات آب‌وهوایی و رفع موانع و معضلات سازمانی، نهادی، اقتصادی و اجتماعی، به عنوان مهم‌ترین پیشران مؤثر بر آینده توسعه گردشگری لهستان شناخته شدند.
ستراتگیا و کاتسونی ^۳ (۲۰۱۵)	ارائه یک چارچوب روش‌شناختی مناسب، جهت برنامه‌ریزی استراتژیک توسعه پایدار گردشگری جزایر کوچک در یونان (جزیره لفقدا ^۴)	جهت توسعه پایدار این جزیره بر مبنای افزایش داریی‌های معیشتی ساکنین بواسطه رونق پایدار گردشگری، چارچوب و روش تحقیقی بر مبنای آینده پژوهشی؛ ارزیابی مشارکتی و با تجزیه و تحلیل محیط داخلی و خارجی طی می‌گردد تا سناریوهای توسعه گردشگری تدوین گردند و در نهایت، بهره‌گیری از این چارچوب روش‌شناختی نیز، برای توسعه پایدار سایر مقاصد مشابه پیشنهاد می‌شود.
لانکار ^۵ (۲۰۱۱)	شناسایی مهم‌ترین پیشران‌ها و کاربردی‌ترین سناریوها برای توسعه گردشگری کشورهای ناحیه مدیترانه	مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری آینده این ناحیه، افزایش جمعیت و رشد اقتصادی، امنیت، بازاریابی و بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و ارتباطات، سرعت تغییرات آب‌وهوایی و میزان سرمایه‌گذاری خارجی معرفی می‌گردد که بر این اساس نیز، چهار سناریو پیشنهاد می‌شود.

منبع: یافته‌های پژوهش

1. Micmac
2. Awedyk and Niezgoda
3. Stratigea & Katsoni
4. Lefkada
5. Lanquar

روش تحقیق

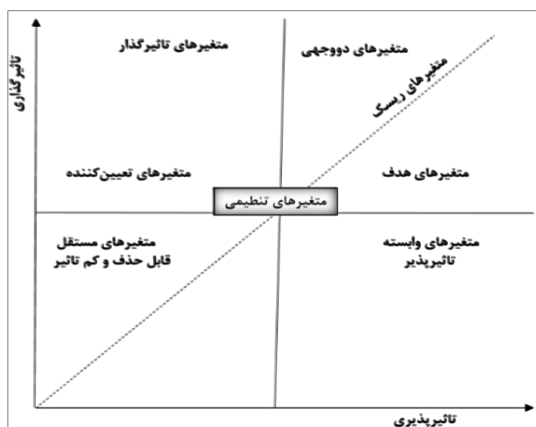
پژوهش کاربری حاضر به لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی بوده که در راستای مبانی علم آینده‌پژوهشی با رویکرد اکتشافی (دیدهبانی گذشته و بررسی حال، جهت شناخت آینده) و تحلیلی به شناسایی پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری روستایی منطقه اورامان، پرداخته است. در این راستا، گردآوری داده‌ها در بخش نظری به روش اسنادی و در بخش عملی نیز به صورت پیمایشی، مبتنی بر تکنیک دلفی بوده است. جهت انجام تکنیک دلفی به منظور شناسایی پیشران‌ها، ابتدا به صورت هدفمند بر اساس معیارهایی چون: سابقه انجام مطالعات مشابه در منطقه، رشته تحصیلی مرتبط، مسئولین دولتی مرتبط با توسعه منطقه با سابقه بیش از سه سال مدیریت، مدیران محلی (دهیارهایی با معرفی فرمانداری شهرستان)، تعداد ۳۸ نفر به عنوان اعضای گروه مشارکت‌کننده، شناسایی گردیدند. از این تعداد، ۲۷ نفر دارای تحصیلات در سطح دکتری در رشته‌های جغرافیا، جامعه‌شناسی، اقتصاد، محیط زیست و ۱۱ نفر، دارای تحصیلات در سطح لیسانس و فوق لیسانس در رشته‌های گردشگری، مدیریت، جغرافیا و معماری بودند که شامل مسئولین دولتی (شاغل در فرمانداری شهرستان، سازمان میراث فرهنگی و گردشگری شهرستان و استان، بنیاد مسکن) و دهیاران منطقه می‌باشند. ارتباط با این افراد و مشارکت آنها به صورت مراجعه حضوری یا از طریق ایمیل، صورت گرفته است. در مرحله یا راند اول انجام تکنیک دلفی، پرسشنامه‌ای دربرگیرنده سؤالی باز، جهت شناسایی پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری منطقه در آینده مطرح گردید. سپس، پاسخ‌های ارائه شده به صورت کیفی، کدگذاری باز شدند تا بدین ترتیب، موارد اضافی و نامفهوم، حذف و چارچوبی جهت ساماندهی پاسخ‌ها حاصل گردد. در مرحله دوم، کدهای شناسایی شده که هر کدام اشاره به یک پیشران داشتند، در قالب پرسشنامه‌ای دارای ساختار (د: کاملاً مخالفم، ج: مخالفم، ب: موافقم و الف: کاملاً موافقم) در اختیار پاسخ‌گویان دور اول، قرارگرفت تا میزان موافقت و مخالفت خود را با این پیشران‌ها اعلام دارند. با گردآوری پاسخ‌های ارائه‌شده، پرسشنامه دور یا مرحله سوم، دربرگیرنده اطلاعات آماری همچون: میزان میانگین، مد و میانه و نیز میزان اجماع نظرات کارشناسان در برابر هر پیشران، قید شده و همچنین نظر خود کارشناس نیز در پرسشنامه آورده شد تا کارشناسان با توجه به دیدگاه‌های مطرح شده، بتوانند در صورت لزوم نظرات خود را تغییر دهند. با توجه به اینکه بعد از این مرحله، میزان میانگین‌های حاصله، مد و میانه پاسخ‌ها و نیز

درصد اجماع^۱ به مقدار قابل قبول رسید (میانگین، مد و میانه‌های برابر و بیشتر از ۳ و درصد اجماع بیشتر از ۱،۳) پیشران‌های شناسایی شده پس از سه مرحله مورد پذیرش قرار گرفتند. در ادامه به منظور مقایسه وضعیت اثرگذاری و اثرپذیری این پیشران‌ها و ترسیم وضعیت آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه در ماتریس اثرات متقاطع، تعداد محدودتری از کارشناسان به مقایسه و ارزش‌گذاری پرداختند که به دنبال اتمام این مرحله، موافقت اجماع نظری سایر کارشناسان به صورت حضوری و یا ارسال اطلاعات، با وضعیت ارزش‌گذاری انجام شده، حاصل آمد.

تحلیل ساختاری (ماتریس اثرات متقاطع)

بر اساس این اصل که روندها، اتفاق‌ها و در مجموع، پیشران‌ها مستقل از یکدیگر عمل نمی‌کنند (بانولز و تورو^۲، ۲۰۱۱)، در تکنیک تحلیل اثرات متقاطع، از طریق بررسی خروجی (دوبه‌دو) متغیرهای مؤثر یا پیشران (در سطر و ستون) احتمالات پدیده در آینده ترسیم می‌گردد (ملک‌زاده و همکاران، ۱۳۹۵؛ آسان، سدا و آسان^۳، ۲۰۰۷). این روش کیفی، موجب شناسایی روابط محرکان و پیشران‌های اصلی و نحوه اثرپذیری و اثرگذاری آنها بر یکدیگر می‌شود (اومران^۴، ۲۰۱۴). نرم افزار میک‌مک نیز، جهت انجام محاسبات پیچیده ماتریس تحلیل اثر متقاطع طراحی شده است. میزان ارتباط متغیرها (پیشران‌ها) با اعداد بین صفر تا سه سنجیده می‌شود. عدد صفر به منزله «عدم تأثیر»، عدد ۱ به منزله «تأثیر ضعیف»، عدد ۲ به منزله «تأثیر متوسط» و عدد ۳ به منزله «تأثیر زیاد» است. براساس پراکنش متغیرها در محور مختصات، ویژگی آنها مشخص شده و مبنای تحلیل مدیران و برنامه‌ریزان، در مراحل بعدی برنامه‌ریزی قرار می‌گیرد. در تحلیل صفحه پراکندگی متغیرها (شکل ۳) می‌توان ۵ دسته از پیشران‌ها را در سیستم شناسایی کرد که در شکل زیر نشان داده شده‌اند.

۱. تعداد پاسخ‌ها به گزینه الف $\times 2$ + تعداد پاسخ‌ها به گزینه ب $\times 1$ + تعداد پاسخ‌ها به گزینه ج $\times (-1)$ + تعداد پاسخ‌ها به گزینه د $\times (-2)$ / تعداد کل پاسخ‌های ارائه شده به هر پیشران.
 بازه نهایی، میزان اجماع از ۲ تا (-2) خواهد بود که هرچه مقدار به دست آمده از صفر دورتر باشد نشان دهنده توافق بر هر پیشران از سوی اعضای گروه دلفی می‌باشد.

شکل ۳. نمودار تأثیرگذاری و تأثیرپذیری روش تحلیل ساختاری در نرم افزار میک مک. منبع: گودت، ۲۰۰۸؛

سیریس، ۲۰۰۳.

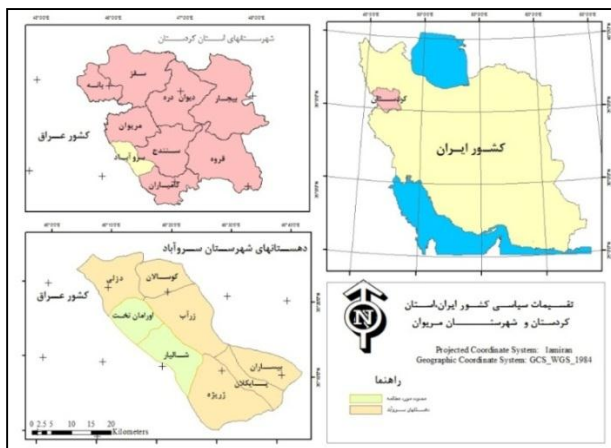
معرفی منطقه مورد مطالعه

بخش اورامان با ۲۶ روستا دارای وسعت ۱۲۴/۷ کیلومتر مربع و ۲۳۶۰ خانوار و حدود ۱۰۵۰۰ نفر جمعیت، تابع شهرستان سروآباد است که در ۷۵ کیلومتر جنوب شرقی شهرستان مریوان و ۱۷۰ کیلومتر جنوب غربی مرکز استان کردستان (سنندج) قرار دارد. مرکز این دهستان، روستاشهر اورامان تخت است و از دو دهستان پیرشالیار و اورامان تخت تشکیل شده است (آمارنامه جمعیتی استانداری استان کردستان، ۱۳۹۷).

جدول ۲. جاذبه‌های گردشگری روستای اورامان

چشم اندازهای بکر و منحصر به فرد ناشی از تنوع اقلیمی و توپوگرافی، وجود رودخانه سیروان به عنوان خروشان‌ترین رودخانه استان.
با توجه به شرایط توپوگرافی، فعالیت‌های کشاورزی منطقه در قالب ترانس‌بندی اراضی و باغداری انجام می‌گیرد که در فصل برداشت با توجه به تنوع محصولات باغی منطقه محیطی مناسب را جهت گذراندن اوقات فراغت در قالب گردشگری مهیا می‌کند.
وجود سه وار (فضایی بیلابقی در ارتفاعات) این مکان‌های موقتی دارای معماری کهن و بومی منطبق بر طبیعت منطقه در محیطی متنوع از لحاظ پوشش گیاهی واقع شده‌اند.
بافت پلکانی روستا و نیز معماری کاملاً سنتی در تطبیق با محیط طبیعی منطقه، قدمت، اصالت و تنوع صنایع دستی.
قدمت و تنوع لهجه اورامی که همین امر موجب اهمیت آن از لحاظ فرهنگ شناسی و زبان شناسی شده است.
آوازهای محلی (هوره) با قدمت و تنوع بسیار، مراسم قدیمی و تاریخی پیر شالیار و به دنبال آن مراسم کومسا با مضمونی مذهبی.
شیوه معیشت سنتی و ملهم از طبیعت منطقه، غذاهای متنوع محلی.

منبع: یافته‌های پژوهش

شکل ۴. نقشه موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه، منبع: یافته‌های پژوهش

یافته‌های پژوهش

در ابتدا و به منظور پاسخگویی به سوال اول پژوهش، پس از شناسایی مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر وضعیت توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه اورامان، توسط گروه دلفی (جدول ۴)، در وهله بعد، ارزش‌گذاری‌های متقابل آنها، خروجی نرم‌افزار، حاصل از این ارزش‌گذاری، شامل دو قسمت تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پیشران‌ها می‌باشد که در ابتدا وضعیت ارزش‌گذاری اولیه داده‌ها و میزان تأثیرات مستقیم پیشران‌ها (مقدار ۱ به معنی تأثیرپذیری با تأثیرگذاری اندک، مقدار ۲ به معنی تأثیرگذاری یا اثرپذیری متوسط، مقدار ۳ یعنی اثرپذیری یا اثرگذاری زیاد) در جدول ۳ نشان داده شده است.

جدول ۳. داده‌های اولیه تحلیل ماتریس اثرات متقابل و درجه مطلوبیت و بهینگی آن

اندازه ماتریس	تعداد تکرار	صفرها	یک‌ها	دو‌ها	سه‌ها	کل	درجه پرشدگی	چرخش	وابستگی	تأثیر
۳۹	۲	۲۷۰	۳۲۶	۴۲۶	۴۹۹	۱۲۵۱	۸۲,۲۴	۱	%۹۷	%۹۷
								۲	%۱۰۰	%۹۹

منبع: یافته‌های پژوهش

در ماتریس متقاطع، جمع اعداد سطرهای هر عامل، میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی نیز میزان تأثیرپذیری آن عامل از عوامل دیگر را نشان می‌دهد. در ابتدا همانطور که مشخص است (جدول ۴) مجموعه‌ای از پیشران‌ها (۳۹ پیشران) در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، محیطی-کالبدی و نهادی-مدیریتی، در سطوح محلی تا ملی، بر توسعه پایدار آینده گردشگری روستایی منطقه مورد مطالعه مؤثر شناخته شدند. در میان شاخص‌ها

که حاصل تجمع پیشران‌هایی با کدهایی مشترک هستند، با توجه به مقادیر اثرگذاری و اثرپذیری، شاخص‌های اقتصادی (میانگین برابر ۷۳/۹)، محیطی-کالبدی (میانگین برابر ۶۶/۸) و نهادی-مدیریتی (میانگین برابر ۷۰/۵) دارای مقدار اثرگذاری بیشتر از اثرپذیری و نیز، شاخص اجتماعی، دارای مقدار اثرپذیری (میانگین برابر ۸۰/۶) بیشتر از اثرگذاری مستقیم می‌باشند.

جدول ۴. شناسایی و میزان اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری

روستایی منطقه اورامان بر اساس تکنیک دلفی

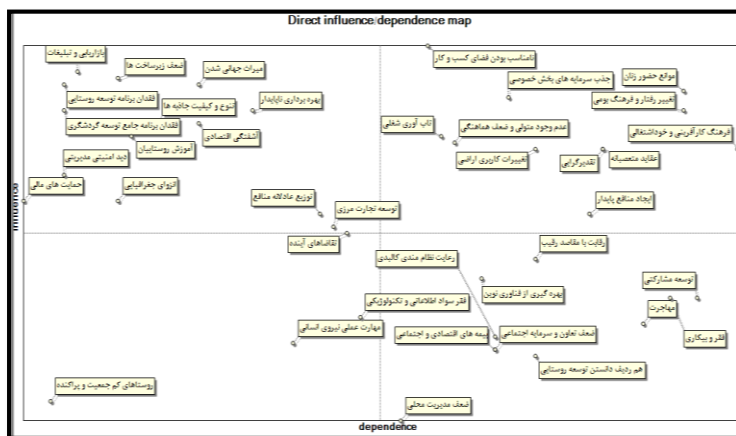
شاخص‌ها (پیشران‌های اصلی)	متغیرها (پیشران‌های فرعی)	تأثیرگذاری	مجموع اثرگذاری	تأثیرپذیری	مجموع اثرپذیری
اقتصادی	عدم جذب سرمایه و سرمایه‌گذاری‌های بخش خصوصی	۸۵	۸۸۷ میانگین (۷۳/۹)	۷۸	۸۴۷ میانگین (۷۰/۵)
	ضعف بازاریابی و تبلیغات	۸۹		۴۶	
	رقابت با مقاصد رقیب	۷۷		۸۵	
	آشفته‌گی اقتصادی کشور	۸۱		۵۵	
	فقر و بیکاری	۵۴		۹۰	
	مطالعه و بررسی روند تقاضا (پاسخگویی به تقاضاهای آینده و برآورده نشده)	۶۴		۶۶	
	نامناسب بودن فضای کسب و کار روستاها	۹۳		۷۲	
	موانع ساختاری، سازمانی، اجتماعی و.. پیش‌روی فعالیت‌های آزادانه و پررنگ زنان در گردشگری منطقه	۸۶		۹۱	
	فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی	۷۷		۹۵	
	مهارت‌های عملی منابع انسانی	۴۷		۶۲	
اجتماعی	حمایت‌های مالی مناسب و متناسب با توانمندی‌های گردشگری روستا	۶۹	۵۵۱ میانگین (۶۱/۲)	۴۲	۷۲۶ میانگین (۸۰/۶)
	توسعه تجارت مرزی در منطقه	۶۵		۶۵	
	مهاجرت (ورودی و خروجی)	۵۰		۸۸	
	تغییر رفتار و فرهنگی بومی	۸۳		۹۱	
	توزیع عادلانه منافع گردشگری	۶۷		۶۴	
	تقدیرگرایی و ضعف‌های روانی	۷۷		۸۵	
	ضعف تعاون و سرمایه اجتماعی	۴۶		۷۷	
	فقر اطلاعاتی (سواد و آگاهی) و تکنولوژیکی	۵۱		۶۷	
	فقدان بیمه‌های مورد نیاز روستاییان در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی	۴۶		۷۷	
	عقاید متعصبانه و محدودکننده	۷۷		۸۵	
توسعه مشارکتی گردشگری	۵۴	۹۲			

ادامه جدول ۴

شاخص‌ها (پیشران‌های اصلی)	متغیرها (پیشران‌های فرعی)	تاثیر گذاری	مجموع اثرگذاری	تاثیر پذیری	مجموع اثر پذیری
محیطی - کالبدی	تغییر کاربری اراضی به نفع گردشگری	۷۷	۳۳۴ میانگین (۶۶/۸)	۸۰	۳۰۹ میانگین (۶۱/۸)
	بهره‌برداری ناپایدار از منابع و فروسایی منابع طبیعی	۸۳		۵۹	
	ضعف زیرساخت‌های اساسی خدماتی و رفاهی	۸۸		۴۹	
	رعایت نظام‌مندی در ساخت و سازها و کیفیت کالبدی روستاها	۴۸		۷۷	
	روستاهای کم جمعیت و پراکنده	۳۸		۴۴	
مدیریتی - نهادی	ایجاد منافع پایدار گردشگری (فصلی نبودن)	۶۷	۹۱۷ میانگین (۷۰/۵)	۸۴	۷۹۸ میانگین (۶۱/۳)
	سطح اندک تاب‌آوری به ویژه تاب‌آوری شغلی	۷۹		۷۳	
	تنوع و کیفیت جاذبه‌ها	۸۱		۵۲	
	دید امنیتی و تهدید محورانه (انسدادی) بر مدیریت مرزهای منطقه	۷۳		۴۵	
	ضعف مدیریت محلی روستاها (دهیاری و شوراها)	۳۵		۷۰	
	کیفیت بهره‌گیری از فناوری‌های نوین	۵۷		۷۶	
	تبدیل به میراث جهانی شدن اورامان	۸۷		۵۵	
	عدم وجود متولی مشخص و ضعف در هماهنگی عمران و توسعه روستایی در سطح منطقه‌ای و محلی (سیاست‌های متضاد و بخشی‌نگری در نهادهای مرتبط با توسعه گردشگری)	۷۸		۷۴	
	هم‌ردیف دانستن توسعه روستایی با توسعه کشاورزی سنتی در منطقه (باغداری)	۴۵		۸۰	
	انزوای جغرافیایی روستاهای منطقه و روشن نبودن جایگاه کارکردی - مکانی روستاها در آمایش سرزمین و قلمرو سرزمینی	۶۹		۴۹	
	آموزش روستاییان منطقه	۷۹		۵۰	
	عدم وجود برنامه و طرح‌های بلندمدت توسعه پایدار گردشگری منطقه	۸۳		۴۵	
فقدان برنامه‌ای جامع جهت توسعه روستاهای منطقه (با در نظر گیری گردشگری)	۸۴	۴۵			

منبع: یافته‌های پژوهش

بخش دیگری از سؤال اول پژوهش، اشاره به جایگاه پیشران‌ها در خروجی ماتریس اثرات متقاطع دارد که در ادامه با نگاهی به شکل ۵ که نشان‌دهنده جایگاه پیشران‌ها در ماتریس متقاطع می‌باشد، می‌توان موقعیت پیشران‌ها را با توجه به وضعیت اثرپذیری و اثرگذاری مستقیم آنها تشخیص داد:

شکل ۵. نحوه پراکنش پیشران‌ها حاصل از ماتریس روابط مستقیم تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در نرم‌افزار میک‌مک، منبع: یافته‌های پژوهش

پیشران‌های ناحیه اول یا ورودی: پیشران‌های قرارگرفته در این ناحیه عبارتند از: حمایت‌های مالی مناسب و متناسب با توانمندی‌های گردشگری روستا، دید امنیتی و تهدیدمحورانه (انسدادی) بر مدیریت مرزهای منطقه، فقدان برنامه و طرح‌های بلندمدت توسعه پایدار گردشگری منطقه، فقدان برنامه‌ای جامع، جهت توسعه روستاهای منطقه (با تأکید بر گردشگری)، ضعف بازاریابی و تبلیغات، ضعف زیرساخت‌های اساسی خدماتی و رفاهی، تنوع و کیفیت جاذبه‌ها، تبدیل به میراث جهانی شدن اورامان، بهره‌برداری ناپایدار از منابع و فروسایبی منابع طبیعی، آشفستگی اقتصادی کشور، آموزش مستمر روستاییان منطقه (در ارتباط با نحوه عملکرد در فعالیتهای گردشگری)، انزوای جغرافیایی روستاهای منطقه و روشن نبودن جایگاه کارکردی-مکانی روستاها در آمایش سرزمین و قلمرو سرزمینی. اینها پیشران‌هایی هستند که میزان اثرگذاری آنها بیشتر از اثرپذیر بودنشان است و به عنوان پیشران‌های استراتژیک و مهمی محسوب می‌شوند که عملکرد آنها نقش تعیین‌کننده‌ای در ثبات و پویایی سیستم (آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه) خواهد داشت.

پیشران‌های ناحیه دوم یا دووجهی: ویژگی عمومی تمامی پیشران‌های قرارگرفته در این ناحیه، داشتن مقدار زیاد اثرگذاری و اثرپذیری است. با ترسیم یک خط قطری فرضی در این ناحیه سه دسته از متغیرها قابل تفکیک می‌باشند؛ دسته اول و دوم به ترتیب، متغیرهای ریسک که اطراف خط قطری و متغیرهای دووجهی بالاتر از خط قطری هستند. این متغیرها عبارتند از: موانع ساختاری، سازمانی، اجتماعی و... پیش روی فعالیت‌های آزادانه و پررنگ زنان در گردشگری منطقه، تغییر رفتار و فرهنگ بومی، عقاید متعصبانه و محدودکننده، تقدیرگرایی و ضعف‌های روانی روستاییان، تغییر کاربری اراضی به نفع گردشگری که شامل پیشران‌ها ریسک یا مخاطره‌ای و پیشران‌های نامناسب بودن فضای کسب و کار روستاها، عدم جذب سرمایه-ها و سرمایه‌گذاری‌های مناسب بخش خصوصی، سطح اندک تاب‌آوری به ویژه تاب‌آوری شغلی، عدم وجود متولی مشخص و ضعف در هماهنگی عمران و توسعه روستایی در سطح منطقه‌ای و محلی (سیاست‌های متضاد و بخشی‌نگری در نهادهای مرتبط با توسعه گردشگری) که دربرگیرنده پیشران‌های دووجهی هستند. این دو دسته از پیشران‌ها نقش بسیار زیادی در ناپایداری گردشگری منطقه و تداوم آن در آینده خواهند داشت. در واقع اینها به دلیل ماهیت دوگانه (اثرگذاری و اثرپذیری زیاد)، پیشران‌هایی هستند که تداوم عملکرد نامطلوب‌شان بر سرعت حرکت به سمت ناپایداری گردشگری منطقه خواهد افزود؛ شدت این وضعیت در پیشران‌های مخاطره‌ای بیشتر است. دسته سوم، پیشران‌های این ناحیه را دو پیشران ایجاد فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی و ایجاد منافع پایدار گردشگری (فصلی نبودن) در بر می‌گیرد. اینها به واسطه اثرپذیری بیشتر از اثرگذاری در ناحیه دووجهی، به عنوان پیشران‌های هدف شناخته می‌شوند که وجود و تحقق آنها می‌تواند به عنوان هدف سیستم یعنی توسعه پایدار گردشگری منطقه شناخته شود. با تحقق وضعیت مطلوب این پیشران‌ها، دستیابی به وضعیت رضایت‌بخش پیشران‌های نتیجه، واقع در ناحیه سوم صفحه توزیع پیشران‌ها میسرتر می‌گردد. از سوی دیگر، می‌توان انتظار داشت که توسعه پایدار گردشگری منطقه بتواند موجب ایجاد فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی و ایجاد منافع پایدار گردشگری برای روستاییان گردد.

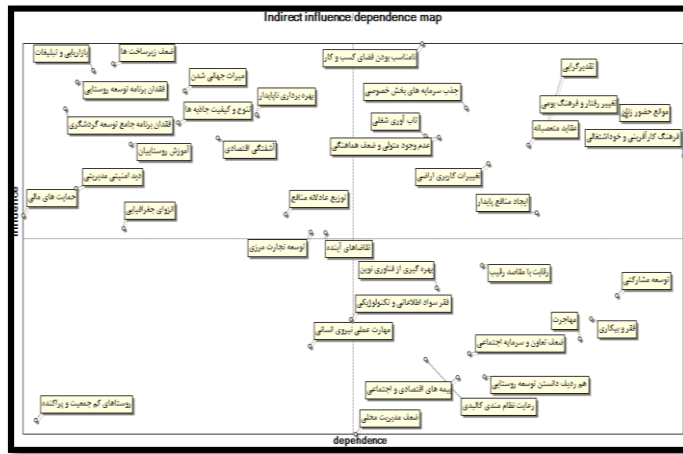
پیشران‌های ناحیه سوم یا نتیجه: پیشران‌های قرار گرفته در این ناحیه عبارتند از: رقابت با مقاصد رقیب، ضعف مدیریت محلی روستاها (دهیاری و شوراها)، کیفیت بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، فقدان بیمه‌های

مورد نیاز روستاییان در عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی، ضعف تعاون و سرمایه اجتماعی روستاییان منطقه، هم‌ردیف دانستن توسعه روستایی با توسعه کشاورزی سنتی در منطقه (باغداری)، رعایت نظام‌مندی در ساخت‌وسازها و کیفیت کالبدی روستاها، مهاجرت، توسعه مشارکتی گردشگری، فقر و بیکاری. اینها پیشران‌هایی هستند که به عنوان پیشران‌های وابسته، بیشتر تأثیرپذیر بوده و در واقع، چنانچه سایر پیشران‌های شناسایی شده (پیشران‌های کلیدی واقع در ناحیه ۱ و دووجهی در ناحیه ۲) بتوانند به شیوه‌ای مطلوب عمل نمایند و به شرایط مناسب برسند، می‌توان انتظار داشت که این پیشران‌ها نیز، دارای وضعیت مطلوبی گردند.

پیشران‌های ناحیه چهارم یا مستقل: پیشران‌های تجمع‌یافته در این ناحیه عبارتند از: وجود روستاهای کم‌جمعیت و پراکنده در منطقه، میزان مهارت‌های عملی نیروی انسانی و فقر سواد اطلاعاتی و فناورانه. اینها پیشران‌هایی هستند که قابل چشم‌پوشی بوده و در توسعه پایدار گردشگری منطقه پیشران‌های کم‌تأثیر محسوب می‌شوند؛ زیرا ارتباط، تأثیرپذیری و تأثیرگذاری چندانی با سایر پیشران‌ها ندارند.

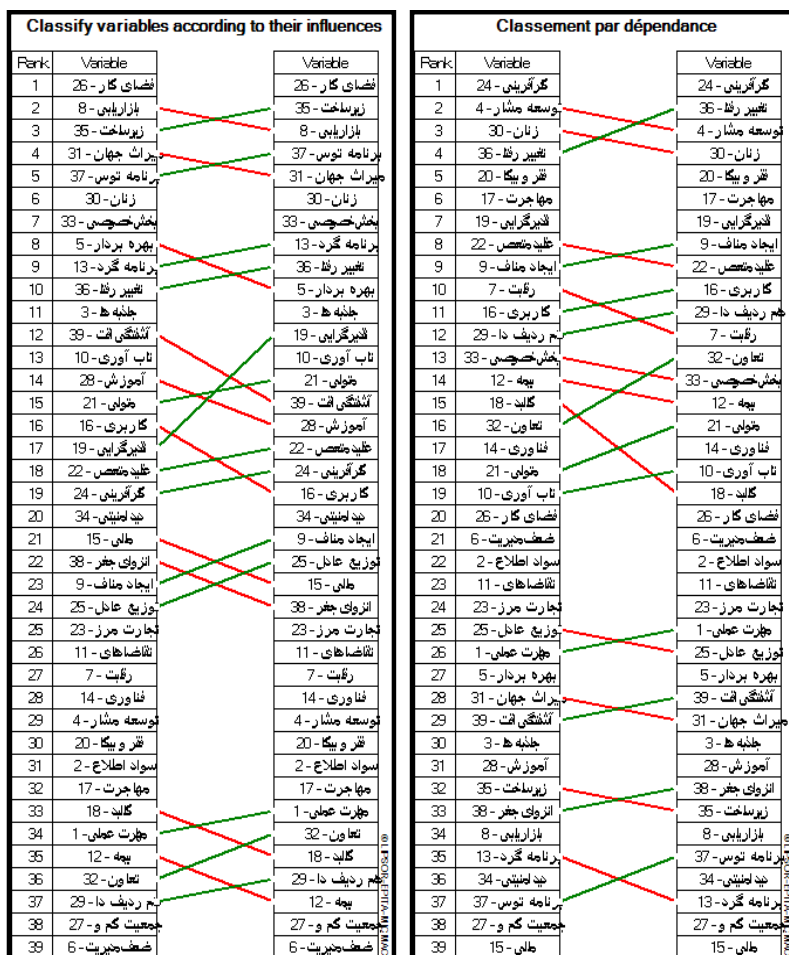
پیشران‌های ناحیه پنجم (تنظیمی): پیشران‌های قرارگرفته در این ناحیه عبارت‌اند از: مطالعه و بررسی روند تقاضا (پاسخ‌گویی به تقاضاهای آینده و برآورده نشده)، توسعه تجارت مرزی و توزیع عادلانه منافع حاصل از گردشگری در میان تمامی اقشار روستاییان. اینها پیشران‌هایی هستند که با تمرکز در مرکز ثقل و میانه صفحه پراکندگی، توانایی تغییر وضعیت و جابه‌جایی به هر ناحیه دیگری را دارند. این پیشران‌ها به عنوان پیشران‌های محرک، در صورتی که بتوان آنها را کنترل و بر روی تحقق و بهبود وضعیت آنها برنامه‌ریزی کرد، سیستم (گردشگری منطقه) به سمت پایداری با سرعت و قدرت بیشتری به پیش خواهد رفت. در پژوهش حاضر، هر سه این پیشران‌ها تمایل به حرکت و قرارگیری در ناحیه اثرگذار و تبدیل شدن به پیشران‌های کلیدی را دارند.

در مرحله بعد، بررسی ماتریس تأثیرات غیرمستقیم که خروجی دیگر نرم‌افزار می‌باشد، همانطور که در شکل ۶ نشان داده شده است؛ تفاوت چندانی در جایگاه و تعداد متغیرها انجام نگرفته و جابه‌جایی به صورت محدود و تنها در میان پیشران‌های تجمع‌یافته در هر ناحیه می‌باشد.

شکل ۶. نحوه پراکنش پیشران‌ها حاصل از ماتریس روابط غیرمستقیم تأثیرگذاری و تأثیرپذیری در نرم‌افزار میک‌مک، منبع: یافته‌های پژوهش

در راستای پاسخ‌گویی به سوال دوم پژوهش، نیاز بود که پیشران‌ها برحسب مقدار اثرگذاری و اثرپذیری، رتبه‌بندی گردند که در اینجا به دلیل محدودیت حجم، از ذکر مقادیر اثرگذاری و اثرپذیری غیرمستقیم پیشران‌ها صرف‌نظر شده است؛ اما همان‌طور که در شکل ۷ به عنوان خروجی نهایی نرم‌افزار که امکان رتبه‌بندی و تعیین کلیدی‌ترین پیشران‌ها را بر اساس میزان اثرگذاری و اثرپذیری در هر دو ماتریس نشان می‌دهد، می‌توان دریافت که پیشران نامناسب بودن فضای کسب و کار روستایی، دارای بیشترین اثرگذاری و پیشران ایجاد فرهنگ خوداشتغالی و کارآفرینی، دارای بیشترین اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم در آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه خواهند بود.

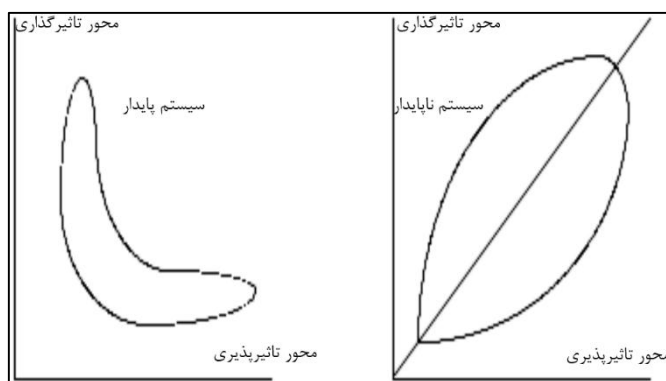

شکل ۷. رتبه بندی پیشرانها بر اساس میزان اثرگذاری (جدول سمت راست) و اثرپذیری (جدول سمت چپ)

مستقیم و غیرمستقیم آنها، منبع یافته‌های پژوهش

در نهایت، در راستای پاسخ‌گویی به سؤال سوم پژوهش، شیوه توزیع و پراکندگی متغیرهای در صفحه نمودار، نشان‌دهنده وضعیت حرکت سیستم در جهت پایداری یا ناپایداری است. بر اساس شکل ۸ چنانچه پراکنش متغیرها به مانند حرف L انگلیسی باشد، سیستم در جهت پایداری در حرکت است. در این حالت تنها با کنترل یا بهره‌گیری از پیشران‌های ناحیه اول (اثرگذار)، می‌توان در جهت پایداری حرکت نمود. در مقابل در سیستم‌هایی که در جهت ناپایداری در آینده در حرکت هستند، توزیع متغیرها پیچیده‌تر بوده، بیشتر

متغیرها حول محور قطری یا به سمت انتهای صفحه نمودار پراکنده می‌باشند و حالتی بینابین از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری هستند تا بدین سبب، علاوه بر متغیرهای اثرگذار، نتیجه و مستقل، متغیرهای دوجهی (ریسک و هدف) و تنظیمی نیز، در صفحه توزیع پراکندگی متغیرها ایجاد گردند. با نگاهی به نحوه پراکنش متغیرهای مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری در روستاهای مورد مطالعه در شکل ۸ می‌توان با توجه به وجود متغیرهای دوجهی مخاطره آمیز، تنظیمی و پراکنش متغیرها در حول محور و به سمت انتهای نمودار به حرکت سیستم یعنی توسعه گردشگری منطقه مورد مطالعه در صورت تداوم وضع نامطلوب موجود به سمت ناپایداری در آینده پی برد؛ البته وجود تعداد بیشتر پیشران‌های اثرگذار و نتیجه، از شدت ناپایداری خواهد کاست.

شکل ۸. الگوی سیستم‌های پایدار و ناپایدار بر پایه توزیع پیشران‌ها

منبع: مفصلی و جهانگیری، ۱۳۹۴؛ بهشتی و زالی، ۱۳۸۹

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه اورامان، انجام گرفت و در این راستا، یافته‌ها در راستای پاسخ‌گویی به سوال‌های پژوهش به شرح زیر بودند: سوال اول: مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری منطقه مورد مطالعه، کدامند؟ توزیع آنها در ماتریس تحلیل ساختاری آینده توسعه پایدار گردشگری منطقه به چه شیوه‌ای است؟ در این راستا؛ ۳۹ پیشران شناسایی شدند که مجموعه پیشران‌هایی دربرگیرنده شاخص‌های اصلی پایداری، شامل شاخص‌های اقتصادی، اجتماعی، محیطی-کالبدی و نهادی-مدیریتی بودند. این امر، هم‌راستا با پژوهش‌های اکبری،

پوراحمد و جلال‌آبادی (۱۳۹۷)، فرجی، نعمت‌پور و عشریه (۱۳۹۶)، زالی و عطریان (۱۳۹۵) آودیک و نیزگودا (۲۰۱۶) بوده تا بتوان پی برد که گردشگری سیستمی است؛ متشکل از اجزا و عناصر مختلف و پایداری و تداوم آن، در آینده؛ نیازمند مطلوبیت وضعیت کمی و کیفی تمامی اجزا و عناصر در یک مجموعه سازمند، متقابل و کارا خواهد بود.

بیشترین تعداد و اثرگذارترین پیشران‌ها نیز در شاخص‌های اقتصادی، مدیریتی- نهادی و محیطی-کالبدی قرار گرفتند. این وضعیت را می‌توان بازتابی از اهمیت مطلوبیت اقتصادی در این منطقه مرزی و محروم دانست که تداوم هر فعالیت توسعه‌ای، از جمله گردشگری، تنها زمانی میسر می‌گردد که منافع اقتصادی ملموسی را برای مردم محلی به همراه داشته باشد. از سوی دیگر، با توجه به وابستگی نظام برنامه‌ریزی و توسعه روستایی کشور در غیاب فعالیت بخش خصوصی و نهادهای مردم نهاد و اینکه روستاییان دولت را تنها متولی خود می‌دانند، شاخص نهادی و مدیریتی نیز، به عنوان شاخصی اثرگذار شناخته شده است که بیشترین تعداد پیشران‌ها را هم، در خود تجمع داده است. بعد محیطی-کالبدی نیز، با توجه به اینکه عمده جاذبه‌های منطقه طبیعی می‌باشند و از سویی دیگر، از لحاظ کالبدی-محیطی، گسترش گردشگری تغییرات زیادی را در سطح روستاها ایجاد کرده و همچنین نارسایی‌های کالبدی زیادی هم در منطقه وجود دارد، پیشران‌های این شاخص نیز، اثرگذاری بیشتری نسبت به مقدار اثرپذیری‌شان دارا بودند. توزیع پیشران‌ها در صفحه پراکندگی تاثیرات مستقیم و غیرمستقیم نیز، نشان داد که پیشران‌ها در پنج ناحیه توزیع یافتند. مطابق با یافته‌های پژوهش زالی و عطریان (۱۳۹۵) در این پژوهش نیز، در ناحیه اثرگذار که در بردارنده عوامل کلیدی است، ۱۲ پیشران که بیشترین تعداد را پیشران‌های نهادی-مدیریتی و اقتصادی در برمی‌گیرند، تجمع یافته‌اند که این امر، اهمیت مطلوبیت و اثرگذاری پیشران‌های دو شاخص اقتصادی و مدیریتی را در توسعه پایدار گردشگری منطقه یادآور می‌شود. در ناحیه دوم یعنی دووجهی، ۱۱ پیشران که تلفیقی از تمامی شاخص‌ها هستند؛ تجمع یافته‌اند. این امر می‌تواند به عنوان تهدید و ضعفی جهت حرکت در مسیر توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه تلقی گردد؛ چرا که ویژگی اصلی این ناحیه عدم اطمینان و اتکا به پیشران‌هایی است که بواسطه ماهیت دوگانه اثرپذیری و اثرگذاری زیاد، نقش مهمی در ناپایداری سیستم خواهند داشت

و قرار داشتن پیشران‌ها از تمامی شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری با توجه به ارتباط متقابل و همگرایی عناصر متعدد سیستم گردشگری، می‌تواند به سرعت ناپایداری کل سیستم را به همراه آورد. در ناحیه سوم یعنی پیشران‌های اثرپذیر، از ۱۰ پیشران تجمع یافته، بیشتر پیشران‌ها متعلق به شاخص اجتماعی هستند تا بتوان بیان کرد که با عملکرد مطلوب سایر پیشران‌ها (اقتصادی، نهادی-مدیریتی و محیطی-کالبدی) وضعیت پیشران‌های اجتماعی که مربوط به شرایط مردم محلی می‌باشند نیز، بهبود می‌یابد. در ناحیه چهارم، پیشران‌های روستاهای کم جمعیت و پراکنده و فقر سواد اطلاعاتی و فناورانه به همراه مهارت کم نیروی انسانی به عنوان پیشران‌هایی که می‌توان از آنها چشم پوشی کرد، قرار گرفته‌اند که عمده دلیل این امر را می‌توان در ماهیت مشاغل گردشگری دانست که نیاز به تخصص و مهارت بالایی نداشته و از سویی دیگر نیز، روستاهای کوچک و کم جمعیت منطقه به عنوان واحدهای تولیدی و اجتماعی، دارای قابلیت‌های فراوان گردشگری هستند که پویا نمودن آنها و نفوذ منافع گردشگری به این روستاها می‌تواند این پیشران را نه به عنوان تهدید بلکه به فرصتی کارآ در راستای توسعه پایدار گردشگری منطقه تبدیل نماید که قدر مسلم تحقق این شرایط نیز در گروه عملکرد پیشران‌های دیگر شناسایی شده می‌باشد. در نهایت در ناحیه پنجم، پیشران‌های مطالعه و بررسی روند تقاضا (پاسخگویی به تقاضاهای آینده و برآورده نشده کنونی) و توسعه تجارت مرزی از شاخص اقتصادی و توزیع عادلانه منافع در میان تمامی اقشار روستایی از شاخص اجتماعی به عنوان پیشران‌های تنظیمی که می‌توان با اتکا به آنها سرعت حرکت را به سوی توسعه پایدار گردشگری منطقه بیشتر کرد، شناخته شده‌اند. با توجه به تغییرات اجتماعی بواسطه ورود فناوری‌های نوین و ظهور نسل جدید گردشگران که دارای انگیزه‌ها و نیازهای جدید خواهند بود نیاز است که با مطالعه و رصد تغییرات اجتماعی، ذائقه و خواسته‌های گردشگران، امکانات و برنامه‌ریزی‌های لازم را در جهت پاسخگویی به تقاضاهای جدید (تقاضاهای آینده) به منظور حفظ توان رقابت و پیشی گرفتن از مقاصد رقیب، انجام گیرد. همچنین، ایجاد و رونق بازرچه مرزی در منطقه می‌تواند به عنوان جاذبه‌ای جدید عمل کرده و با تنوع‌بخشیدن به جاذبه‌ها کنونی، زمینه‌های گسترش و رونق گردشگری تجاری را هم در منطقه فراهم آورد که قدر مسلم با انجام این امر و جذب بیشتر گردشگران، تاثیرات و منافع گردشگری برای مردم محلی افزایش خواهد شد.

سوال دوم: کدامیک از پیشران‌ها بیشترین اثرپذیری و کدامیک بیشترین اثرگذاری را بر روی توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه خواهند داشت؟ در نهایت؛ مجموع مقادیر اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم نشان داد که نامناسب بودن فضای کسب و کار روستایی، ضعف بازاریابی و تبلیغات، ضعف زیرساخت‌های خدماتی و رفاهی، تبدیل به میراث جهانی شدن منطقه اورامان، فقدان برنامه‌ای جامع جهت توسعه روستاهای منطقه (با در نظرگیری گردشگری)، موانع ساختاری، سازمانی، اجتماعی و.. پیش‌روی فعالیت‌های آزادانه و پررنگ زنان در گردشگری منطقه، جذب سرمایه‌ها و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی، بهره‌برداری ناپایدار از منابع طبیعی، تدوین برنامه بلندمدت توسعه پایدار گردشگری منطقه و تغییر رفتار و فرهنگی بومی بواسطه رواج گردشگری نابسامان، به عنوان ۱۰ پیشرانی هستند که دارای بیشترین اثرگذاری بر روی توسعه پایدار گردشگری منطقه در آینده خواهند بود و در مقابل نیز، ایجاد فرهنگی خوداشتغالی و کارآفرینی، توسعه مشارکتی گردشگری، موانع ساختاری، سازمانی، اجتماعی و.. پیش‌روی فعالیت‌های آزادانه و پررنگ زنان در گردشگری منطقه، تغییر رفتار و فرهنگی بومی بواسطه رواج گردشگری نابسامان، فقر و بیکاری، مهاجرت، ضعف روانی و روحیه تقدیرگرایی روستاییان، عقاید متعصبانه و محدودکننده توسعه فعالیت‌های گردشگری در منطقه، ایجاد منافع پایدار گردشگری و رقابت با مقاصد رقیب نیز به عنوان ۱۰ پیشرانی هستند که بیشترین اثرپذیری را از وضعیت عملکرد سایر پیشران‌ها در جریان توسعه پایدار گردشگری منطقه در آینده دارا هستند.

با نگاهی به پیشران‌های اثرگذار و اثرپذیر مشاهده می‌گردد که دو پیشران موانع ساختاری، سازمانی، اجتماعی و.. پیش‌روی فعالیت‌های آزادانه و پررنگ زنان در گردشگری منطقه و تغییر رفتار و فرهنگی بومی بواسطه رواج گردشگری نابسامان، دو پیشرانی هستند که به صورت مشترک در میان ده پیشران کلیدی اثرگذاری و اثرپذیری مستقیم و غیرمستقیم، جای گرفته‌اند. با توجه به اینکه زنان نیمی از جامعه روستایی منطقه را تشکیل می‌دهند و در فعالیت‌های گردشگری روستایی منطقه نیز، نیاز به زنان و حضور آنها کاملاً احساس می‌گردد و می‌تواند بسیار اثرگذار باشند؛ بایستی، زمینه‌های حضور آنها با رفع موانع و مشکلات فرهنگی، اجتماعی و مدیریتی، مهیا گردد که در این راستا نیز بهره‌گیری از آگاهان محلی، ریش‌سفیدان و

مسئولین دینی روستایی در زمینه رفع عقاید متعصبانه و آماده‌سازی فضای اجتماعی مناسب فعالیت کاری زنان و نیز، تخصیص وام‌های کم بهره و بلندمدت، آموزش و توانمندسازی زنان از سوی نهادهای دولتی پیشنهاد می‌گردد. در زمینه تغییر رفتار و فرهنگی بومی بواسطه گسترش گردشگری، با توجه به اینکه فرهنگ و سنت بومی و نموده‌های آن با استناد به تاریخ کهن منطقه، جاذبه‌های مطلوبی جهت بازدید گردشگران هستند؛ تقویت آنها از طریق برپایی موزه، نمایشگاه و یا برگزاری جشنواره‌هایی با این مضامین، پیشنهاد می‌گردد از سویی دیگر، بایستی در این زمینه (حفظ فرهنگ بومی و اهمیت آن)، آموزش‌هایی چه رسمی از طریق مدارس یا غیررسمی از طریق انجمن‌های مردم نهاد موجود در منطقه به جوانان روستایی داده شود.

سوال سوم: نحوه اثرگذاری و اثرپذیری پیشران‌ها نشان‌دهنده حرکت سیستم گردشگری منطقه به سمت توسعه پایدار است یا ناپایداری توسعه در آینده؟ در این راستا؛ یافته‌های حاصله نشان دادند که وضعیت اثرگذاری و اثرپذیری پیشران‌ها، آینده‌ای ناپایدار را برای توسعه گردشگری منطقه ایجاد خواهند نمود. عمده دلیل این امر، وجود ویژه پیشران‌های دوجبهی و مخاطره‌آمیزی است که می‌توانند به عنوان پیشران‌های انفصال‌دهنده و ناپایدارکننده عمل نمایند. در وهله بعد نیز، وجود داشتن پیشران‌های تنظیمی که در صورت عدم وضعیت و عملکرد مطلوب، قابلیت اضافه‌شدن به پیشران‌های مخاطره‌آمیز و افزایش میزان ناپایداری را دارند. این امر، با توجه به پژوهش‌های پیشین انجام شده در ارتباط با وضعیت آینده توسعه مقاصد گردشگری در کشور (ذکرشده در بخش پیشینه پژوهش)، هم‌راستا بوده تا بتوان اذعان کرد که مسیر توسعه پایدار گردشگری مقاصد گردشگری به ویژه گردشگری روستایی کشور به سمت ناپایداری بوده و در بیشتر این پژوهش‌ها نیز، وجود پیشران‌های مخاطره‌آمیز و وابستگی عملکرد پیشران‌ها به همدیگر، شرایط حساس و دقیقی را لازمه مدیریت و برنامه‌ریزی آنها جهت حرکت در مسیر توسعه پایدار آینده گردشگری‌شان نموده- است.

در نهایت، نیاز است که جهت حصول توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه، در ابتدا بر روی بهبود وضعیت و عملکرد پیشران‌هایی که به عنوان پیشران‌های برتر و کلیدی، اثرگذار شناخته شدند و نیز پیشران‌های واقع در ناحیه یک سیستم که بیشتر، پیشران‌های نهادی - مدیریتی و اقتصادی بودند و سپس پیشران‌های

واقع در ناحیه هدف و تنظیمی، برنامه‌ریزی و اقدامات لازم انجام گیرد.

منابع

- ازغندی، علیرضا. (۱۳۸۹). «آینده پژوهشی؛ رهیافتی نو در مدیریت جامع حمل و نقل شهری». فصلنامه مطالعات مدیریت ترافیک. سال پنجم. شماره ۱۶. صص: ۷۷-۹۹.
- بهشتی، محمد باقر؛ زالی، نادر. (۱۳۸۹). «شناسایی عوامل کلیدی توسعه منطقه‌ای با رویکرد برنامه‌ریزی منطقه‌ای بر پایه سناریو: مطالعه موردی استان آذربایجان شرقی». فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره ۱۵. شماره ۱. صص: ۵-۴۱.
- تقیلو، علی اکبر. (۱۳۹۲). «سناریوهای آینده سکونتگاه‌های روستایی ایران». مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. سال سوم. شماره پنجم. صص: ۸۳-۹۶.
- تقیلو، علی اکبر؛ سلطانی، ناصر؛ آفتاب، احمد. (۱۳۹۵). «پیش‌ران‌های توسعه روستاهای ایران». فصلنامه برنامه‌ریزی و آمایش فضا. دوره ۲۰. شماره ۴. صص: ۱-۲۸.
- تولایی، روح‌الله. (۱۳۹۳). «آینده پژوهشی روند خدمات مجازی در ایران در فرآیند تکنولوژیک جهانی شدن با روش دلفی». فصلنامه راهبردی مطالعات جهانی شدن. سال پنجم. شماره چهاردهم. صص: ۹۴-۱۲۲.
- حبیبی، لیلیا؛ مهرآبادی، مریم. (۱۳۸۹). «آینده پژوهی و آینده کلان شهرها با تاکید بر کلانشهر تهران». فصلنامه جغرافیایی چشم‌انداز زاگرس. دوره ۲. شماره ۶. صص: ۹۷-۱۱۰.
- رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا؛ مهدوی، داوود؛ پورطاهری، مهدی. (۱۳۸۹). «ارزیابی پایداری گردشگری در روستاهای تاریخی-فرهنگی ایران با تاکید بر پارادایم توسعه پایدار گردشگری». فصلنامه مطالعات گردشگری. شماره ۱۴. صص: ۱-۳۴.
- رونیزی، سعید رضا. (۱۳۹۵). «سنجش پایداری گردشگری در روستاهای هدف گردشگری (مطالعه موردی شهرستان سپیدان)». فصلنامه پژوهش‌های روستایی. دوره ۷. شماره ۱. صص: ۱۶۷-۱۸۱.
- زالی، نادر؛ عطریان، فروغ. (۱۳۹۵). «سناریوهای توسعه گردشگری منطقه‌ای بر اساس اصول آینده پژوهشی (مورد مطالعه: استان همدان)». فصلنامه آمایش سرزمین. شماره اول. صص: ۱۰۷-۱۳۱.
- طیب‌نیا، هادی؛ محمدی، سعدی؛ منوچهری، سوران. (۱۳۹۵). «ارزیابی تاثیرات توسعه گردشگری در تغییرات کیفیت زندگی روستاییان (مطالعه موردی: بخش اورامان سروآباد)». مجله پژوهش و برنامه‌ریزی روستایی. سال ۵. شماره ۱. صص: ۱۷۹-۱۶۳.
- عبداللهی، بیان. (۱۳۹۶). «تحلیل و سنجش وضعیت پایداری گردشگری روستایی (مطالعه موردی بخش اورامان شهرستان سروآباد)». پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی به راهنمایی دکتر سعدی محمدی، دانشگاه پیام نور.

- علی اکبری، اسماعیل؛ پوراحمد، احمد؛ جلال آبادی، لیلا. (۱۳۹۷). «پیشران‌های مؤثر بر وضعیت آینده گردشگری پایدار شهر کرمان با رویکرد آینده پژوهشی». فصلنامه گردشگری و توسعه. سال هفتم. شماره اول. صص: ۱۷۸-۱۵۶.
- فرجی، امین؛ نعمت پور محمد؛ عشریه، امید. (۱۳۹۶). «تحلیل سیستمی اثرات مثبت و منفی توسعه گردشگری ایران با رویکرد آینده پژوهشی». دوفصلنامه اجتماعی گردشگری. سال پنجم. شماره نهم. صص: ۱۸۹-۱۵۱.
- کاظمی، مهدی. (۱۳۹۰). مدیریت گردشگری. تهران: انتشارات سمت.
- کروبی، مهدی؛ نجفی، امیرعباس؛ حیدری، مجید. (۱۳۹۱). «آینده پژوهشی رهیافتی نو در توسعه و برنامه‌ریزی گردشگری». اولین همایش ملی آینده پژوهشی. تهران، شرکت یادگار درخشان.
- گوهری فر، مصطفی؛ آذر، عادل؛ مشبکی، اصغر. (۱۳۹۴). «آینده پژوهی: ارائه تصویر آینده سازمان با استفاده از رویکرد برنامه‌ریزی سناریو (مورد مطالعه: مرکز آمار ایران)». فصلنامه مدیریت ایران. سال دهم. شماره ۳۸. صص: ۶۵-۳۶.
- محمدی، سعدی؛ احمدی، عبدالمجید. (۱۳۹۶). «تحلیل پایداری گردشگری در روستای اورامان تخت شهرستان سروآباد». فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی. دوره ۶. شماره ۲۱. صص: ۱۰۰-۸۱.
- مظفری، علی. (۱۳۸۹). «آینده‌پژوهشی، بستر عبور از مرزهای دانش». فصلنامه نظم و امنیت انتظامی. شماره چهارم. سال دوم. صص: ۴۶-۲۵.
- ملکزاده، ندا؛ بزاززاده، مهدی؛ رفیعیان، مجتبی. (۱۳۹۵). «شناسایی و تحلیل عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه گردشگری شهری با رویکرد آینده نگاری (مطالعه موردی: کلان شهر کرج)». فصلنامه جغرافیا و توسعه شهری. دوره ۴. شماره ۲. صص: ۵۲-۳۵.
- نعیمی، کیومرث؛ پورمحمدی، محمدرضا. (۱۳۹۵). «شناسایی عوامل کلیدی مؤثر بر وضعیت آینده سکونتگاه‌های فرودست شهری سندج با تأکید بر کاربرد آینده پژوهشی». فصلنامه مطالعات شهری. شماره ۲۰. صص: ۶۲-۵۲.
- Asan,U., seda, S., & Asan,S.(2007). Qualitative cross-impact analysis with time consideration. *Technological Forecasting and Social Change*. 74(5) ,pp 627-644.
- Awedyk, M., & Niezgodna, A.(2016). New opportunities for future tourism after 25 years of political and socioeconomic transformation – foresight in Poland’s tourism planning. *Journal of Tourism Futures*. 2(2), 137-154.
- Baudment, F. G.(2011).Designing a foresight exercise for the future of rural communities in Romania. *journal of Futures*. 43(9), 996-1008.
- Dabour, N.(2003). Problem and prospect of sustainable tourism development in the oic countries, :eco tourism. *Journal of Economic Cooperation Among Islamic Countries*.24(1) , 25-62.
- Godet,M.(2008). *La Prospective Use and Misuse of Scenario Building, Circle of Future Entrepreneurs*. Retrieved December 4, 2018 from: <http://www.lapropective.fr/dyn/francais/ actualites /SR10v Eng .pdf>.

- Lanquar, R.(2011).Tourism in the Mediterranean Scenarios up to 2030. MEDPRO (Mediterranean Prospects) project. Report No. 1.*European commission European research area*. Retrieved July 3, 2018 from: http://aei.pitt.edu/58341/1/MEDPRO_Report_No_1.pdf.
- Omran, A.(2014).Structural Analysis with Knowledge-based MICMAC Approach. *International Journal of Computer Applications*. 86(5), pp31-42.
- Sirius, A., Cnam, G., & Cnam, M.(2003). Structural analysis with the MICMAC method & Actors' strategy with MACTOR method. *American Council for the United Nations University: The Millennium Project (2003)*.
- Stratigea, A., & Katsoni, V.(2015). A strategic policy scenario analysis framework for the sustainable tourist development of peripheral small island areas – the case of Lefkada-Greece Island. *European Journal of Futures Research*.3(2),PP2-17.
- V.A. Bañuls., & M. Turoff.(2011). Scenario construction via Delphi and cross-impact analysis. *Technol. Forecast. Soc. Change*. 78(9),pp 1579-1602.
- Vinnari, M.(2014). *An Introduction to Future Studies Approaches and Foresight*, LYY-course. University of Eastern Finland.
- Voros. J.(2005). A generic foresight process framework. *Journal of Foresight*.5(3) , pp 10-21.